

KAZAKİSTAN GEZİSİ NOTLARI – I

Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU*

Bir doktora sınavına katılmak üzere 10.07.2001 tarihinde Kazakistan'ın eski başkenti **Alma-Ata**'ya gittim.

Daha önceden Batı ülkelerine ve ABD'ye de gittiğim için, Doğuya yani Kazakistan'a gitmek bende tatlı bir heyecan uyandırmıştı. Bu heyecanı daha İstanbul Atatürk Hava Limanı'nda, gerekli kontrollerden geçmeden önce yaşamaya başlamıştım. Zira saat 18⁰⁰ de kalkacak olan uçağın hazırlıkları yapılırken yöre insanının farklılığı dikkatimi çekmiş, bir süre sonra da kapılar açılmış ve uçağa doluşmaya başlamıştık. Yolcular arasında çekik gözlü Kazaklardan başka, Çinli, Koreli ve orada iş tutmuş bazı Türk vatandaşlarının da bulunduğunu görünce, bu yolculuğun oldukça kolay ve zevkli geçeceğini tahmin etmiştim. Nitekim öyle de oldu...

Uçağımız zamanında hareket etti. İstanbul üzerinden bir yarım daire çizerek boğaz üzerinden Asya topraklarına, sonra da kısmen Karadeniz, kısmen Türkiye topraklarını yalayarak Kafkaslar ve Hazar Denizi üzerinden atalar yurdu olan Türkistan'a ve beş-buçuk saat sonra da Alma-Ata'ya ulaştık. Havaalanında deklare ettiğimiz eşyalarla pasaport kontrolünden geçtikten sonra, dilde yabancılaştığımız Kazakların ne dediklerini anlamasak bile, gümrükten geçmemiz kolay oldu.

Türkiye Cumhuriyeti (TİKA) ile Kazakistan Cumhuriyeti arasında imzalanan anlaşma gereği, orada **Kazak Halkları Projesi**'ni yürütmek üzere görevlendirilen Doktora Adayı değerli dost **Tahsin PARLAK** ile -daha önceden kararlaştırdığımız gibi- Dış Hatlar Terminali'nin dışında buluşmamız kolay oldu. Taksi olarak bindiğimiz araba, aksesuarları kırık dökük, çeşitli yerlerinden darbe yemiş, kapı kolları, menteşeleri parçalanmış da olsa, yarım saatlik bir yolculuktan

* Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü

sonra bizi geçici olarak misafir kalacağımız eve götürdü. Ancak sonradan anlaşıldı ki Kazakistan’da petrol bolluğu nedeniyle hayli ucuz olan taksi işletmeciliğinde çalışan arabaların yüzde doksanı aynı şekilde idi.

Gece vakti indiğimiz evde, yerel saatin de Türkiye’ye göre dört saat ileri olması dolayısıyla, neredeyse sabah oluyordu. Evde bizi bekleyen bir- iki meslektaşla hoş-beş ve kısa bir sohbetten sonra biraz uyuyarak sabahı ettik.

lke genelindeki enerji kısıtlaması nedeniyle, son derece azaltılmış ve pörsümüş şekilde yanan sokak lambaları yüzünden geceyi iyi algılayamadığımdan olsa gerek, sabah gözlerimi açtığımda ilkin çevreye bakınmak geldi içimden. Çevrede dikkatimi çeken hususlar, daha önce gördüğüm **Nahçivan’** ı hatırlattı bana. Geceyi geçirdiğimiz; iki oda, mutfak, çok küçük bir banyo ve tuvaletten ibaret “ halk tipi” diye nitelendirilen dayalı-dşeli daire, yöreyi bilenlerce en iyi konut tipi olarak tanıtıldı bize. Üç-beş günlüğüne, bir haftalığına, oldukça yüksek fiatla kiralanan bu daireler, eski Sovyetler Birliği’nin en iyi konut tiplerinden biri imiş. Daha sonra gideceğimiz **Çimkent, Yesi** ve **Kızılorda** gibi şehirlerde böylesini de bulamayacağımızı şaka yollu da olsa ima etmeye çalışanların gözlerindeki alaycı tebessümü hiç unutamayacağım!

Pencereden baktığımda gördüğüm manzara da pek i açıcı değildi. Çevredeki apartmanlar 3-5 katlı, kübik, cephe mimarisi ve estetik açıdan zevksiz, aydınlatma bakımından yetersiz, donuk, hatta terkedilmişlik hissi veriyordu. Kahvaltıdan sonra geceyi geçirdiğimiz apartmanın merdivenlerini inmeye başladığımızda daire kapılarının iten ahşap, dıştan ikinci bir demir ereve ile emniyete alındığını, merdiven boylarının da hiç birbirini tutmayan 10-24 cm’ler arasında değişen yüksekliklerde, hatta yarısı pahlanmış şekilde ayakların tamamının sığmayacağı kadar dar ve düzensiz olduğunu gördüm. Gece ışık yokluğunda bu merdivenleri el yordamı ile çıkmanın hayli güç olduğunu, bunun ekstrem bir örnek olmayıp, bütün merdivenlerin hemen hemen benzer şekilde yaptırılmış olduklarını dehşetle öğrendim. Ancak bu ideal

“halk tipi” konutlardan başka, eski yöneticilerin çok bakımlı, büyük, Batı tipi “residence” larda oturduklarını da çevremdekiler ifade ettiler.

Ana caddeye çıktığımızda sınavın yapılacağı eğitim kurumuna gitmek için yine o malum taksilerden birini kiraladık. Ancak bu kez caddelerin çok geniş, düzenli, karşılıklı geliş-gidiş yolları bulunan bulvarlarla süslenmiş, ulaşımı aksatmayan bir şekilde işlemekte oldukları dikkat çekiyordu. Trenle kent içi yolcu taşımacılığı da burada hayli ileri bir düzeyde idi. Yola devam ederek dostumuz Tahsin PARLAK’ın ertesi gün yapılacak doktora sınavı ile ilgili birimleri, birim başkanlarını ziyarete gittik

Öncelikle **Kazakistan Bilimler Akademisi, Tarih ve Etnoloji Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Kozibayev**’i ziyaret ederek geliş amacımızı ve düşüncelerimizi ilettim. Kozibayev, takdim ettiğim kitap ve çalışmalarımı samimi bir şekilde ilgilendi ve kendi yazdığı eserlerinden birini adıma imzaladı. Buradan çıkarak **Kazakistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Karl Baipakov**’u ziyarete gittik. Baipakov, Alma-Ata’nın 50 km. kadar yakınında ve 4200 adet altın parçadan oluşan zırh ve çizme ile altından başlık giymiş olan Hun Prensi mezarının (Esik Kurganı) kazısını yapan bilim adamlarından biri idi. Ziyaretimden çok memnun olduğunu ifade etmek için aynı Enstitüde özel bir odada saklanan ve insitu hale getirilmiş “Altın Elbiseli Adam”ı görmeme ve fotoğraf çekmeme izin verdi (Resim 1). Kaynaklarda gördüğümüz ve İ.Ö. III.-I. asırlara ait olduğu belirlenen bu altın giyimli adam karşısında heyecanım doruk noktaya ulaştı. Altından yapılmış elbiseyi, kemeri, çizmeleri ve başlığı uzun uzun seyrettikten sonra, resimlerini çekip, aynı mezardan çıkan altından yapılmış kılıç, kemer ve Avrasya hayvan üslubuna uygun şekilde hazırlanmış diğer altın objeleri de aynı odadaki teşhir yerlerinde görerek inceleme fırsatı buldum.

Karl Baipakov’dan sonra **Berel Kurganı**’nı gün ışığına çıkarmış olan **Prof. Dr. Zeynolla Samaşev**’in ofisine gittik. Sempatik hareketleriyle görüşmüş olduğumuza çok sevindiğini ifade eden Samaşev’de bana Berel kazısı ile ilgili yayını ve “Saraycık” adlı kitabını imzaladı. Samaşev’in, Berel kazısını gerçekleştirdikten sonra

yaptığı en önemli bilimsel keşfi “İkinci Altın Adam”ı bularak bunu gün ışığına çıkarmış ve Türklük alemine duyurmuş olmasıydı (Resim 2). Türkiye’de yeterince tanıtılmamış ve yankı bulmamış olan bu kurgan, Kazakistan’ın batısında, Aral Gölü’nün kuzeydoğusunda, **Atrav**’da ortaya çıkmış ve İ.Ö. II. yüzyıla tarihleniyordu. Hunların kolu olan **Sarmatlar**’a ait olduğu ileri sürülen bu kurgandaki buluntular; yumuşak deri çizmeleri, üzerinde çakşırı, altın levhalarla süslü tuniği, belinde altın plakalı kemeri ve sağ elinde tuttuğu sopası ile bir yükselti üzerinde oturan orta yaşlarda bir şahsı simgeliyordu. Yanındaki sadak içerisinde çok sayıda ok ve yay ile belinde uzun, enli kılıcı (akinakes) bulunan bu hükümdar mezarındaki buluntular, Esik Kurganı’ndaki kadar fazla altına boğulmasa da bu kurganın çok önemli bir şahsa ait olduğu gerçeğini haykırıyordu (Resim 3).

Bilim adamları ile yaptığımız bu görüşmelerden sonra başta **Arkeolog Dr. T. Mamiyev** olmak üzere birkaç meslektaş ile **Alma-Ata Müzesi**’ne gittik. Geniş bir parkın ortasında yükselen bu bina, aslında da müze olarak yaptırıldığı için oldukça planlı ve anlamlı geldi bana (Resim 4). Üçgen biçimli beton çıkıntılar ve araları boydan boya camlı duvarların üzerine oturan geniş kornişli ile ön cephe, biçimini yöredeki tarihi mirasdan alan bir görüntü ortaya koyuyordu.

Müze’nin giriş salonu, zeminle aynı hizada, ancak sağda geniş merdivenlerle üç metre kadar aşağıdaki teşhir salonuna, soldaki merdivenlerle de üst kattaki teşhir salonuna ve müze görevlilerinin bulunduğu kısma çıkılıyordu. Salonun girişe bakan yüzüne de kabartma olarak Kazakistan’ın önemli tarihi ve turistik yörelerini gösteren kocaman bir harita asılmıştı.

Öncelikle sağdaki merdivenden aşağıdaki teşhir salonuna indik. Burada yöre insanının ilkelikten primitivizme, arkaizmden klasisizme geçişi, klasisizmden de XVIII. XIX. yüzyıllara kadar geçirdiği değişimler, çoğu animasyon resim ve tasvirlerle canlandırılmıştı. Yöredeki tarih öncesinden başlayan uygarlık kalıntıları, düzenli ve kronolojik bir çerçeve içinde, seyirciye sunulmuştu. Bunların çoğunda, Kazak halkları ile Anadolu-Türk halkının yaşama biçimi arasında

paralellikler de kurmak mümkündü. Zaman zaman Kazak tarihi ile Moğol tarihi arasında kesişmeler görülüyorsa da Kazaklar bu tanımlarda kendi tarihlerine ustaca sahiplenmişlerdi. Sovyetler Birliği döneminde ve günümüzde yörede müzeciliğe büyük önem verildiğini anlamak için sadece bu müzeyi görmek yetiyordu.

Buradan çıkarak Alma-Ata'nın en büyük parklarından birinin içinde yer alan, tamamiyle ahşaptan yapılmış **Rus Ortodoks Kilisesi**'ne gittik. Kilise, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Çarlık Rusyası döneminde yaptırılmış muhteşem bir eserd (Resim 5). Ziyarete açık olmadığı için, dışından ve çevresinden incelediğimiz bu yapı; kapalı yunan haçı planında inşa edilmiş, ortada büyük ve yüksek, yanlarda daha küçük ve alçakta üç kule ile dışa yansıtılmıştı. Bu üç kulenin üzerinde de beyaz madeni haçtan birer alem bulunuyordu. İşin ilginç yanı, bu kilisede cam ve ahşap malzeme dışında, başka bir malzemeye yer verilmemiş olmasıydı. Geç Batılı üslupta, tamamen ahşaptan ve geçme tekniğinde yaptırılmış olan bu eserin; tavan, çatı ve yan yüzeylerinde genellikle beyaz, sarı, yeşil, kırmızı, az da olsa mavi ve pembe boyalar, ahşabın üzerine düz olarak sürülmüştü. Kuleler üzerindeki dilimli küçük kubbeler, tepelerindeki beyaz madeni haçtan alemleriyle üst görünüm, Rus Çarlarının başlıklarını andırıyordu.

Günümüzde Almatı şeklinde ifade edilen ve Türkçede "elması bol" anlamındaki Alma-Ata, Sovyetler Birliği döneminde uzun yıllar Kazakistan'ın başkenti olarak önemli caddeler, bulvarlar, parklar, meydanlar, anıtlar ve çeşitli binalarla zenginleştirilmişti. Ancak 1991'de Kazakların bağımsızlığa kavuşması ile, bağımsızlığın Çin'deki halklara da sirayet etmemesi için Kazakistan, Çin tarafından tehdit edilmeye başlandı. Bunun üzerine Alma-Ata başkentlikten çıkarılarak onun 700-800 km. kadar kuzeybatısındaki **Akmola** şehri başkent yapılarak buraya başkent anlamına gelen **Astana** denildi.

Çinlilerin bu tehdidi ve Rusların Kazakları korumaya devam ettiğini sembolize eden önemli bir anıt da, aynı parkta bulunmaktadır. Burada; son derece modernize ve tehlikeli silahlar, başlarındaki yöresel başlıkları ile Kazak halkı üzerine yürüyen Çin askerleriyle (Resim 6), iki

elini yanlara açarak arkasında korkuyla bir yumak haline gelmiş olan Kazak halkına “Korkmayın! Arkanızda biz varız” diyen Rus askerleri, yüksek kabartma olarak anıtlaştırılmıştır (Resim 7).

Bu parkın anıta bakan kuzey kısmında, Kazak halkının müzik aletlerinin (kopuz ve yerel çalgılar) sergilendiği bir başka **müze** bulunmaktadır (Resim:8), Tamamiyle ahşap malzeme ile yapılmış bu geç devir Rus mimarlık anıtlarından biri olan müzede, mimari önemli olduğu kadar, içerisinde sergilenen çok değişik boyut ve özellikteki müzik aletleri de dikkat çekiciydi.

Alma-Ata'nın turistik amaçla görülmeye değer yörelerinden birisi de **teleferiktir**. Yüksek bir tepeden tellere bağlı, otobüs büyüklüğündeki gondollar, bu tepe ile 1.5 km.lik bir mesafe arasında gidip-gelerek şehirle tepe arasında bağlantıyı sağlamaktadır. Çok geniş bir alana yayılmış elma bahçeleriyle yemyeşil bir manzara ortaya koyan Alma-Ata'nın teleferik merkezinden görünüşü, gerçekten muhteşemdi.

Buradan sonra geçmişte Rusya'da yapılmış **Moskova Olimpiyatlarının** kış bölümüne ev sahipliği yapmış olan **Medua**'ya tırmandık. Burası Kazakistan ile Kırgızistan sınırını çizen **Tanrı Dağları**'nın arasında, Alma-Ata'dan 12-13 km. uzaklıkta, dik yokuş ve virajlarla ulaşılan, yeşilin her tonunun kaynaştığı bir vadi idi. 12 Temmuzda bile serin havası ile dikkat çeken bu merkezde vadiyi, bir uçtan diğer uca kat eden baraj duvarı ve **kış olimpiyat merkezi** görülmeye değer (Resim 9).

Alma-Ata'ya vardığımızın üçüncü günü, yani doktora sınavının yapılacağı saatten birkaç saat önce, dostumuz Tahsin PARLAK ile, Bilimler Akademisi binasına gittik. Burada iki gün önce gördüğümüz bazı bilim adamları ile, Birinci Danışman **Dr. Şeyzade Toktabayeva**'yı tekrar gördük. Tahsin Bey, Şeyzade Hanım'ın ilk doktorantı olduğu için her konuda heyecanlanıyor, her şeyin titizlikle yerine getirilmesi için sağa sola koşturuyor, Enstitü ile ilgili işlemleri takip ediyor, bürokratik açıdan her hangi bir pürüzün ortaya çıkmaması için gereken her türlü hassasiyeti gösteriyordu. Sonra kucaklarında Doktora Adayı'nın çalışmalarına ilişkin pek çok akademik yayın, doktora tezi ve dökümanla

Akademi Başkanı, Akademi Başkan Yardımcısı, Danışmanlar (Şeyzade Hanım ve ben), **Akademi'nin Senato Salonu'**nda toplandık. Bu arada adet olduğu üzere çeşitli konularda bilim dallarından 18'e yakın bilim adamı ve yönetici ile otuza yakın dinleyici, film ve fotoğraf kameraları da Senato Salonu'na getirilmişti. Ayrıca, doktora sınavının yapılacağı tarih, konusu ve aday hakkında kısa bilgiler, çeşitli fakülte ve enstitülerde panolarda, dikkat çekecek büyüklükte yazılarla da ilan edilmişti. Bu ilanı gören kimseler de dinleyici olarak sınava katılmışlar ve merak ettikleri konuları sorma hakkına da sahiptiler

Akademi Başkanı tarafından salonda bulunanlara benim İkinci Danışman olarak Türkiye'den geldiğim ve sınava katıldığım da ayrıca anons edilerek tanıştırlmam sağlanmış oldu. Bunu, Birinci Danışman Dr. Şeyzade Toktabayeva'nın takdimi ve izlenen yöntemle ilgili açıklamaları takip etti. Sonra da Aday'ın savunmasına geçildi. Tartışma açıldı. Savunma ve tartışma Kazakça olduğu için soru ve cevapların çoğunu anlamasam da gerek Savunma'nın açıklamaları, gerekse soru yöneltenlerin aldıkları cevaplar işin amacına ulaştığını gösteriyordu. Burada bulunanların memnuniyetleri ise yüzlerinden okunuyordu.

Türkiye'deki doktora sınavlarının da herkese açık ve soru sorabilmeye yönelik bir şekilde yapılması gerektiğini, orada Türkiye'deki eğitimle ilgili soru soranlara yönelttiğim gibi, Türkiye'deki konu ile ilgili birimlere de iletmeyi bir görev addettim.

Sınav başarılı geçmişti. Tebriklerden sonra sınavda bulunan yakın tanıdıklara yemek ikramı yapıldı.

O gün akşama kadar şehirde görülecek birkaç yere, bu arada **Çin Pazarı'**na, **Sanatçılar Merkezi'**ne de uğrayarak günün yorgunluğunu attık. Eve geldikten sonra da ertesi gün gideceğimiz **Çimkent, Türkistan, Yesi, Otrar** ve **Kızılorda** gibi tarihi şehirler ve ören yerlerine yapacağımız gezi ve araştırmanın planları yapılmaya başlandı. Bu merkezler ve ören yerlerinin izlenimleri ve tanıtımları ile ilgili düşünceler, bundan sonraki sayılarda yer alacaktır

Resim: 1- Esik Kurganı'nda ortaya çıkarılan "Altın Giyimli Adam"
(Baipakov'dan)

Resim: 3- Atrav'daki Kurganda ortaya çıkan Sarmat Prensi "İkinciAltın Giyimli
Adam" (Samaşev'den)

Resim: 2- Atrav'daki Kurganı günışığına çıkararak Zeynolla Samaşav'ı ziyaret.
(Sağdan Sola : Z. Şamaşev, H. Gündoğdu, Ahmet Bey, T. Parlak, T. Mamiyev)

Resim: 4- Alma-Ata Arkeoloji Müzesi giriş cephesi

Resim : 5- Alma-Ata Rus Ortadoks Kilisesi

Resim : 6- Alma-Ata Parkı'ndaki Çin tehdidini temsil eden anıt

Resim: 7- Alma-Ata Parkı'nda Rusya'nın gücünü sembolize eden anıt

Resim : 8- Alma-Ata Parkı'nda Kazak Halk Çalgıları Müzesi

Resim : 9- Alma-Ata yakınlarında Medua'dan Kış Olimpiyatları Stadyumu'nun görünüşü